Το πρόθεμα της κρίσης

«Μονόδρομος» ονομάζεται η τρίτη μπιενάλε της Αθήνας, με τον τίτλο της δανεισμένο από το ομώνυμο βιβλίο του Βάλτερ Μπένγιαμιν

Ένα κεντρικό ερώτημα τίθεται στους καλλιτεχνικού κύκλους τον τελευταίο καιρό. Εύλογα, τούτο δεν είναι άλλο από το πώς και με ποιόν τρόπο οφείλει κανείς να κάνει και να παρουσιάσει τέχνη εν μέσω κρίσης, στην εποχή της αποθέωσης των αντινομιών, το ποια πρακτική, με άλλα λόγια, εμφανίζεται ως αντίδοτο σε αυτές ή ποιες φόρμες και επιτελέσεις καθίστανται πιθανόν ικανές να μορφοποιήσουν μιαν εναλλακτική συνθήκη.

Τα ερωτήματα δεν βρίσκουν εύκολα απάντηση. Προκρίνουν, ωστόσο, μια σειρά από προσεγγίσεις, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό αντικατοπτρίζουν διαφορετικές διαθέσεις και αντιλήψεις αναφορικά με μια, κάθε φορά, πρωτοφανή συνθήκη. Ο *Μονόδρομος*, η τρίτη μπιενάλε της Αθήνας, μπορεί να διαβαστεί μέσα στο πλαίσιο στοχα-

ΤΟΥ ΚΩΣΤΑ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ

σμού που θέτουν τα παραπάνω ερωτήματα. Η φετινή μπιενάλε επιστρέφει στη δυστοπία μιας Αθήνας, που για τους επιμελητές της έκθεσης, Ξένια Καλπακτσόγλου, Poka-Yio και Nicolas Bourriaud, «καταγράφεται και προβάλλεται ως μια εμβληματική πόλη, ενώ σήμερα αποτελεί το επίκεντρο των αναταράξεων στην Ελλάδα, ένα πεδίο μαζικών διαδηλώσεων και δημόσιων συζητήσεων». Οι επιμελητές καλούν τον επισκέπτη να περπατήσει στους δρόμους της Αθήνας, στους οποίους είναι εγγεγραμμένη η ιστορία της. Το παρόν της γίνεται αντιληπτό ως αποτέλεσμα μιας ιστορικής διαδικασίας, ενός «μονόδρομου» από στιγμές που το καθορίζουν.

Ο τίτλος της έκθεσης είναι δανεισμένος από το *ομώνυμο* βιβλίο του Walter Benjamin. Τα κείμενα που το απαρτίζουν τιτλοφορούνται με αποσπάσματα επιγραφών, με λεκτικά σχήματα διαφημίσεων, πινακίδων και τυπωμένων αναγγελιών, οι οποίες ιδιαζόντως επανασυνθέτουν την εικόνα του σύγχρονού του αστικού περιβάλλοντος, της καπιταλιστικής μητρόπολης των χρόνων του. Μέσα τους κρύβονται απομεινάρια από συλλογικές και προσωπικές επιθυμίες, αναμνήσεις, ίχνη του παρελθόντος καταδικασμένα στη λήθη. «Εκεί ανατρέχει» ο φιλόσοφος, γράφουν στο επίμετρό της ελληνικής έκδοσής του οι Δημήτρης Καρύδας και Σταύρος Σταυρίδης, «για να θεμελιώσει τις αλληγορικές ερμηνείες των ιστορικών καταστάσεων. Το υλικό τους είναι η αρνητικότητα του πολιτισμού: ήττες, ερειπωμένες ελπίδες, συντριμμένες δυνατότητες, ό,τι έχει διαγράψει ο χρόνος της ιστορίας όπως γράφεται από τους νικητές» («Εικόνες- οδοδείκτες της Ιστορίας», στο *Μονόδρομος*, εκδ. Άγρα, σ. 160).

Η πορεία που προτείνει ο *Μονόδρομος* περνάει μέσα από εικαστικά έργα και όχι μόνο. Μεταξύ άλλων, από ντυμένες κούκλες με κοστούμια αεροσυνοδών και πιλότων της άλλοτε κραταιής Ολυμπιακής Αεροπορίας, την προβολή των *Δρόμων της φωτιάς* του Νίκου Κούνδουρου, μια τηλεοπτική οθόνη που αναμεταδίδει μονταρισμένες εικόνες αθλητικών επιτυχιών με ελληνικά εθνικά χρώματα πίσω από σκο-

Κώστας Μπασάνος, *La Rivoluzione Siamo Noi,* (2010)

νισμένα εκμαγεία αρχαιοελληνικών αγαλμάτων, προορισμένων να σχεδιαστούν από υποψήφιους της Σχολής Καλών Τεχνών, και έναν σωρό από μακέτες επίπλων των άλλοτε σπουδαστών της Διπλάρειου Σχολής, όπου στεγάζεται και το κυρίως μέρος της έκθεσης.

Σε άλλο σημείο, ένα έργο του Θεόφιλου στέκεται απέναντι στις φωτογραφίες από το Σύνταγμα των «αγανακτισμένων» του Σπύρου Στάβερη· ένα άλλο του Βλάση Καλιάρη δεξιώνεται υπό τη συνοδεία ηχογραφήσεων από διαδηλώσεις στην Αθήνα. Σε κάποιο δωμάτιο η Κατερίνα Γώγου παραληρεί, ενώ, κάπου εκεί κοντά, στην εγκατάσταση του Κώστα Μπασάνου, δυσκολεύεται κανείς να διαβάσει πως «η επανάσταση είμαστε εμείς» *(La Rivoluzione Siamo Noi*). Μια «αυτοσχέδια αφίσα που βρέθηκε σε τοίχο της Αθήνας» ακολουθείται στην πορεία που προτείνουν οι επιμελητές από την εικονογράφηση στις σελίδες του περιοδικού *Νέος Αριστοφάνης* μιας άλλης κρίσης, του προπερασμένου πια αιώνα. Φωτογραφίες από το οικογενειακό άλμπουμ του Γιάννη Θεοδωρόπουλου, τοποθετημένες με τάξη πάνω σε ένα γραφείο και τραβηγμένες με την τεχνολογία μιας άλλης -όχι και τόσο μακρινής- εποχής, εκείνης που ο Ανδρέας Παπανδρέου προγευμάτιζε στην Ελούντα με τον Μιτεράν και τον Καντάφι, γεγονός στο οποίο ανατρέχει με το έργο του ο Βαγγέλης Βλάχος, συγκατοικούν με μια πολυκαιρισμένη φωτογραφία του Αλέξανδρου Ωνάση, η οποία τον απεικονίζει στο πιλοτήριο ενός αεροσκάφους να γυρνά την πλάτη στην αίθουσα.

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν έως εδώ αφορούν τον ελληνικό χώρο και την εδώ αισθητική παραγωγή. Ευτυχώς, βέβαια, η παρουσία ξένων καλλιτεχνών δεν είναι σε καμιά περίπτωση περιορισμένη. Όπως και στις προηγούμενες δύο μπιενάλε, οι διοργανωτές της προτρέπουν τον θεατή να ακολουθήσει μία συγκεκριμένη διαδρομή. Αυτό που στην πραγματικότητα προτείνεται και πάλι εδώ είναι μια αφήγηση, η διήγηση μιας ιστορίας γραμμένης με εικαστικά, κινηματογραφικά και εφαρμοσμένα έργα. Όντως, σε μεγάλο βαθμό το αφηγηματικό πλαίσιο είναι και πάλι εκείνο που έλκει το ενδιαφέρον και δευτερευόντως η μορφή, με την όποια συνείδηση αυθαιρεσίας ενός τέτοιου διαχωρισμού.

Σε κάποιες στιγμές της διαδρομής το μάτι πέφτει σε σκίτσα, πρόχειρα ζωγραφισμένα με μαρκαδόρο στον τοίχο, στα οποία εμφανίζεται ο Μικρός Πρίγκιπας να θέτει «αθώα», όσο και αφοπλιστικά ερωτήματα στον Μπένγιαμιν: «Σε ποια εποχή ζούμε;», ρωτάει, για να διαπιστώσει ο φιλόσοφος: «Η εποχή μας βρίσκεται σε αντίθεση με την Αναγέννηση». Στους φανταστικούς αυτούς διαλόγους αποτυπώνεται εν πολλοίς η επίγνωση μιας απομάγευσης του κόσμου, μιας απομυθοποίησης και απονομιμοποίησής των κυρίαρχων έως σήμερα προταγμάτων του. Η εξαιρετική ομολογουμένως επιλογή του κτιρίου της Διπλάρειου για τη φιλοξενία της έκθεσης, μιας αποσυρμένης πλέον στο παρελθόν σχολής τεχνικών επαγγελμάτων, αναδύει μαζί με τα εκθέματα αυτήν την αίσθηση απογύμνωσης, αποδιάρθρωσης, αποψίλωσης και αποσύνθεσης. Η πρώτη μπιενάλε (*Destroy Athens*) παρακινούσε τον θεατή της να την διαβεί ακολουθώντας αντίστροφα τις επτά ημέρες της δημιουργίας· η δεύτερη (*Heaven*) να αναγνώσει κριτικά τις παραδείσιες μορφές και τις χιμαιρικές φαντασιώσεις μιας επίπλαστης συνθήκης· η τρίτη μοιράζεται μαζί του την αποσταθεροποίηση, την αποτελμάτωση, τον αποπροσανατολισμό, την αποσάθρωση και την απογοήτευση που συνοδεύει την συγκαιρινή δυσχέρεια.

Το εργαλείο παραμένει η *ιστορία*. Ωστόσο, οι επιμελητές της έκθεσης διασαφηνίζουν πως «ο μονόδρομος αμφισβητεί ιστορικές αφηγήσεις οι οποίες έχουν λειτουργήσει ως προτάγματα της ελληνικής κοινωνικοπολιτικής και αισθητικής ταυτότητας και οδήγησαν στην αέναη αιώρηση της χώρας ανάμεσα στο 'πριν' (παράδοση) και στο 'μετά' (εκσυγχρονισμός)». Η εξιστόρησή τους όμως προτάσσει μιαν άλλη αιώρηση: την εκκρεμότητα ανάμεσα στις πολιτισμικές στιγμές της συλλογικής και μη ανάτασης και βεβαιότητας και σε αυτές της αποθάρρυνσης, της απόσεισης και του αποδεκατισμού· της συμπόρευσης με ιδεολογήματα (οι αφηγήσεις που συνόδεψαν, για παράδειγμα, τη μεταπολίτευση και την «αλλαγή»), της βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου και της ανόδου στην κοινωνική ιεραρχία από τη μία πλευρά και, από την άλλη, της ματαίωσης και της αποκαθήλωσης των συμποτών στο πάνθεον της νεώτερης ελληνικής ιστορίας. Τα χρόνια που προηγήθηκαν μοιάζουν στο πλαίσιο της αφήγησης του *Μονόδρομου* να οδηγούν στη σημερινή κρίση, η οποία γίνεται αντιληπτή ως οριακή στιγμή, ως το τέλος μιας ολόκληρης εποχής και το πέρασμα σε μία άλλη, με εντελώς διαφορετικά και ακόμα αρκετά συγκεχυμένα όσο και δυσοίωνα χαρακτηριστικά. Οι γνωστές διαφημιστικές αφίσες των δεκαετιών του 1950 και 1960 για τον ελληνικό τουρισμό των Μιχάλη και Αγνής Κατζουράκη και Freddie Carabott, συνεκθέτονται με πιο πρόσφατα έργα του πρώτου που απεικονίζουν άτακτα και βιαστικά καρφωμένα ξύλινα παράθυρα εγκαταλελειμμένων κτιρίων. Η οραματική αναπόληση μιας πολλά υποσχόμενης Ελλάδας μετακενώνεται σε ένα απαρέγκλιτο αίσθημα αποκλεισμού. Γίνεται φανερό πως το «από» έχει γίνει το κυρίαρχο πρόθεμα της κρίσης, αντικαθιστώντας εκείνο το «ανά», το οποίο συνόδεψε κάθε απόπειρα εννοιολόγησης των βουτηγμένων στη μετανεωτερική ιλαρότητα των προηγούμενων ετών πραγμάτων.

«Ο Μπένγιαμιν ανασύρει με τη μανία

ενός συλλέκτη απομεινάρια του παρελθόντος της πόλης, που έχοντας χάσει τη λάμψη τους κατρακυλούν στην αφάνεια», γράφουν και πάλι οι Καρύδας και Σταυρίδης στο επίμετρο της ελληνικής έκδοσης του *Μονόδρομου*. «Δεν πρόκειται για σημάδια-ίχνη που θα οδηγήσουν σε μια ανασύσταση του παρελθόντος. (...) Στην ιδιαίτερη παράθεση των ευρημάτων θα γεννηθεί εκείνη η αποκαλυπτική γνώση που μεμιάς θα φωτίσει το παρελθόν και το παρόν, δίνοντας τελικά νόημα στο τώρα. Δεν είναι λοιπόν ούτε η προσεκτική συναρμολόγηση των λειψάνων του παρελθόντος που οδηγεί στην κατανόηση της ιστορίας και της πόλης, ούτε η αιφνίδια τυχαία ανακάλυψη ενός ευρήματος-κλειδιού για την ερμηνεία. Είναι η τέχνη της περιπλάνησης ανάμεσα σε ευρήματα που μια συλλεκτική διαίσθηση σωρεύει, ευρήματα που στη συνύπαρξή τους διασώζουν αυτό που χάνεται δίνοντάς του νόημα για μας τώρα» (*ό.π.*, σ. 162). Οι φράσεις αυτές αντιγράφονται αυτούσια, μιας και είναι ικανές να περιγράψουν με τον καλύτερο τρόπο, όχι μόνο το εγχείρημα του Μπένγιαμιν, αλλά και αυτό των επιμελητών της έκθεσης. Δίνοντας «έμφαση σε ποικίλες δομές (εθνικές, ιστορικές, πολιτικές, πολιτιστικές, εκπαιδευτικές κ.τλ.)» καθοδηγούν σε μια αναστοχαστική διάβαση εκείνου του μονόδρομου, δείχνοντας τις εμβληματικές ιστορικές στιγμές του συλλογικού φαντασιακού που κατοικοεδρεύουν δεξιά και αριστερά του.

Τι επιφυλάσσεται όμως στο τέλος του; Στην τελευταία αίθουσα, πριν τη βεράντα όπου πραγματοποιήθηκε το πάρτι των εγκαινίων, υπάρχει μια ξύλινη, «άτσαλα» κατασκευασμένη όσο και γοητευτική μικρή θεατρική σκηνή, στη μαρκίζα της οποίας αναγράφεται ένα μεγάλο «We Never Closed». Πάνω και γύρω της λαμβάνουν χώρα μια σειρά από εφήμερες επιτελέσεις, δράσεις και happenings. Μια ομάδα νεότερων καλλιτεχνών (Βασίλης Νούλας, Ντόρα Οικονόμου, Σοφία Σιμάκη) ανατρέχουν στο θέατρο *Windmill* του Λονδίνου, το οποίο δεν έπαψε να λειτουργεί κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Στο τέλος του *Μονόδρομου* περιμένει λοιπόν ένα «ανά». Θυμίζει κάπως εκείνη τη σκηνή που ένας θίασος στο εμφυλιοπολεμικό Σεράγεβο βγαίνει στις ώρες της κατάπαυσης του πυρός λόγω της ομίχλης να «παίξει» Σαίξπηρ στο *Βλέμμα του Οδυσσέα* του Θόδωρου Αγγελόπουλου, ο οποίος παραδόξως «αποκλείστηκε» από αυτόν τον ιστορικό πολιτισμικό διάπλου. Ας ελπίσουμε πως αυτό το «ανά» θα αντικαταστήσει την απολεσθείσα «Αναγέννηση» του Βάλτερ Μπένγιαμιν.

Η έκθεση *Μονόδρομος* της 3ης Μπιενάλε της Αθήνας πραγματοποιείται στη Διπλάρειο Σχολή (Πλατεία θεάτρου 3) και στο Κέντρο Τεχνών, Μουσείο «Ελευθέριος Βενιζέλος» στο Πάρκο Ελευθερίας μέχρι τις 11 Δεκέμβρη.

Τα ναρκωτικά, η θεραπεία και οι κοινότητες

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ,
Κοινωνική εργασία και εξαρτήσεις. Οι κοινότητες της αλλαγής,
Εκδόσεις Τόπος, σελ. 359

Ο Χαράλαμπος Πουλόπουλος είναι ένα από τα πιο μάχιμα, τα πιο καταρτισμένα και τα πιο νηφάλια επιστημονικά στελέχη του κινήματος για τη θεραπευτική αντιμετώπιση των χρηστών ναρκωτικών στη χώρα μας. Διδάκτορας Κοινωνικών Επιστημών και διευθυντής του Κέντρου Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕΘΕΑ), έχει προσφέρει πολλές φορές την καθαρή σκέψη του για να φωτισθούν ιδιαίτερα περίπλοκα ζητήματα στον δύσκολο χώρο των εξαρτήσεων, σε μία χώρα σαν την Ελλάδα, όπου ο δημόσιος διάλογος είναι πολύ δύσκολος, γεμάτος προκαταλήψεις και στείρες αντιπαραθέσεις.

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ

Στο ιδιαίτερα πλούσιο σε εθνικά και διεθνή στοιχεία νέο βιβλίο του, ο Χαρ. Πουλόπουλος αντιμετωπίζει χωρίς αντιπαλότητες όλες τις διαθέσιμες θεραπευτικές προσεγγίσεις για τους χρήστες ναρκωτικών. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο διευθυντής του ΚΕΘΕΑ αναφέρεται αναλυτικά στις θεραπείες φαρμακευτικής αντιμετώπισης των χρηστών ναρκωτικών και δεν διστάζει να τοποθετηθεί υπέρ της ελεγχόμενης συνταγογράφησης των σχετικών φαρμάκων, αρκεί αυτή η συνταγογράφηση να μην αφεθεί σε ιδιώτες γιατρούς, αλλά να πραγματοποιείται από γενικά νοσοκομεία, σε διασύνδεση με δημόσιες υπηρεσίες ψυχοκοινωνικής υποστήριξης και απεξάρτησης.

Γράφει χαρακτηριστικά ο Χαρ. Πουλόπουλος: «Για όσους δυσκολεύονται ή δεν έχουν αποφασίσει ακόμη να ακολουθήσουν τον δύσκολο δρόμο της απεξάρτησης, η δημιουργία ενδιάμεσων δομών και η λειτουργική διασύνδεση προγραμμάτων υποκαταστάτων και 'στεγνών' προγραμμάτων μπορεί να αποτελεί διέξοδο από το σημερινό αδιέξοδο της λίστας αναμονής. Στο πλαίσιο αυτό, η χορήγηση βουπρενορφίνης θα μπορούσε να γίνεται από γενικά νοσοκομεία, εξασφαλίζοντας την πρόσβαση περισσότερων χρηστών σε υπηρεσίες υγείας και την παραπομπή τους σε οργανισμούς απεξάρτησης και κοινωνικής ένταξης» (σελ. 127).

Ο θεραπευτικός πλουραλισμός είναι η αρχή η οποία καθοδηγεί τη σκέψη του Χαρ. Πουλόπουλου και δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι ο ίδιος υιοθετεί τις αρχές οργάνωσης της θεραπείας τις οποίες διετύπωσε το 2004 ο Colleti: «Οι εξαρτημένοι, έστω κι αν έχουν κοινά χαρακτηριστικά, δεν είναι ίδιοι. Οι θεραπευτικές προσεγγίσεις διαφέρουν μεταξύ τους, ακόμα και αν εντάσσονται στην ίδια τυπολογική κατηγορία. Η αποτελεσματική θεραπευτική παρέμβαση προϋποθέτει την προσφορά υπηρεσιών, σύμφωνα με τις ανάγκες του εξαρτημένου ή του ενδιαφερομένου. Κάθε αποτελεσματική στρατηγική αξιοποιεί το σύνολο των διαθέσιμων δυνάμεων και πόρων, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στην εξειδίκευση αλλά και στη συνεργασία».

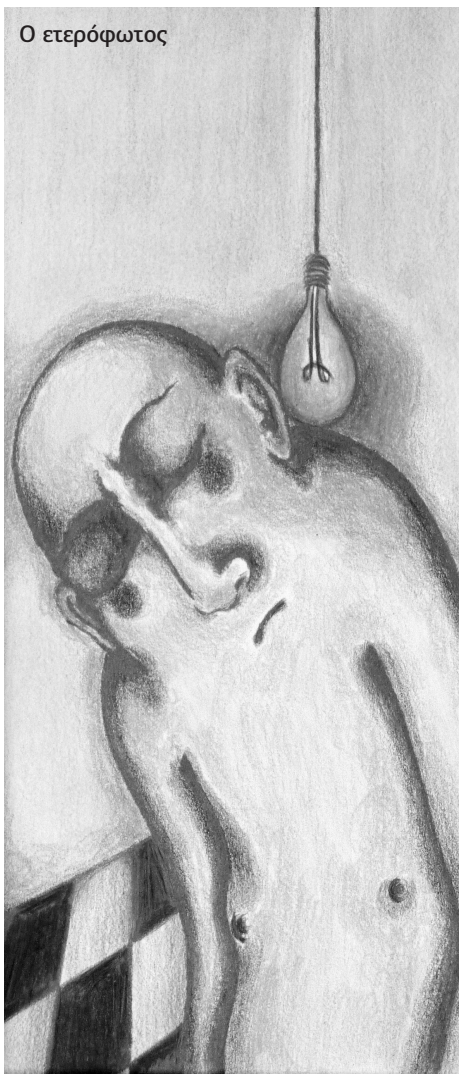
Ο ετερόφωτος

Στο παρόν βιβλίο του Χαρ. Πουλόπουλου γίνεται αναφορά στην εξέλιξη και την οργάνωση των θεραπευτικών κοινοτήτων, καθώς επίσης και στο κοινωνικό πλαίσιο στις διάφορες χώρες όπου αναπτύχθηκαν. Γίνεται ανασκόπηση των κοινωνικών, ψυχολογικών και βιολογικών παραγόντων οι οποίοι οδηγούν τα άτομα στα ναρκωτικά, καθώς επίσης των σημαντικότερων μορφών της σύγχρονης θεραπευτικής αντιμετώπισης. Αναλύονται θέματα όπως η κοινωνική επανένταξη, η υποτροπή, η κινητοποίηση, η πρόωρη εγκατάλειψη της θεραπείας.

Η οικονομική κρίση δεν λείπει, ασφαλώς, από το βιβλίο. Γράφει μεταξύ άλλων ο Χαρ. Πουλόπουλος: «Η πολιτική των περικοπών και της λιτότητας, παρά τις βραχυπρόθεσμες λογιστικές μειώσεις που δείχνει να έχει, στην πραγματικότητα αυξάνει σημαντικά το δημοσιονομικό κόστος: επιδεινώνονται τα προβλήματα υγείας των χρηστών αυξάνοντας το κόστος περίθαλψης, και συνεχίζεται η παραβατική συμπεριφορά με επιπτώσεις στη δημόσια ασφάλεια και επιβάρυνση του κόστους των διωκτικών μηχανισμών και του συστήματος απονομής δικαιοσύνης. Επιπλέον, οι χρήστες, παραμένοντας στη χρήση και την ανεργία, συνιστούν απώλεια για την παραγωγικότητα και δεν συνεισφέρουν μέσω της φορολογίας στην αύξηση των εσόδων του κράτους».

Ένα πολύ χρήσιμο βιβλίο, το οποίο προλογίζει ο επιφανής καθηγητής Ποινικού Δικαίου του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ) Νίκος Παρασκευόπουλος, βιβλίο που αναμένεται να συμβάλει τα μέγιστα στην προαγωγή του σχετικού δημοσίου διαλόγου στη χώρα μας.

Ο Βασίλης Βενιζέλος είναι δημοσιογράφος

Το «Βιβλίο των μικρών συλλογισμών» —101 σπαράγματα γραμμένα, σχεδόν όλα, από τον Νοέμβριο του 2010 ως τον Ιανουάριο του 2011— είναι επίσης μια προσπάθεια απότισης φόρου τιμής στην κληρονομιά όσων έγραψαν "μηνύματα σε μπουκάλι" (Αντόρνο) —επιστολές που ρισκάρουν εκ των προτέρων την απουσία παραλήπτη— στο όλο και πιο επίκαιρο για μας παρελθόν των πρώτων τριών δεκαετιών του ευρωπαϊκού εικοστού αιώνα.

Εκδόσεις ASTRA, σελίδες 93, τιμή 10,65 ευρώ. Θα το βρείτε στα βιβλιοπωλεία: **Θεμέλιο**: Σόλωνος 84, **Πολιτεία**:Ασκληπιού 1, **Εστία**: Σόλωνος 60, **Πατάκης**: Ακαδημίας 65 και στο **Μαρξιστικό Βιβλιοπωλείο** στη Φειδίου.
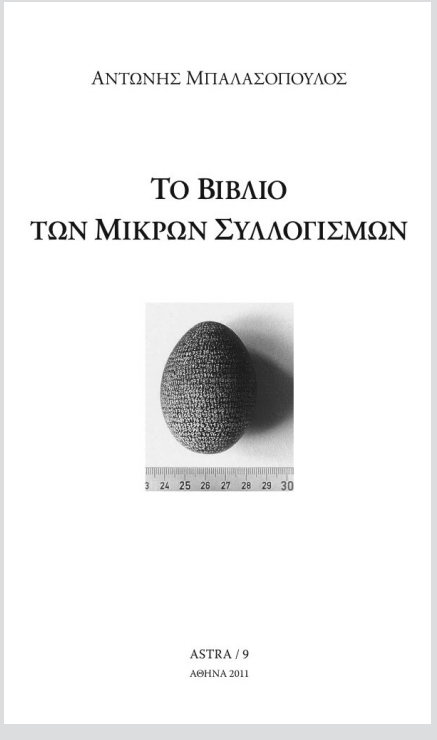
ASTRA GALERIE